

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

Zafer SAĞLAM*

Özet

Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlandıran en önemli husus meselenin ABD boyutudur. ABD, teröre destek verdiği, Lübnan'ın iç işlerine karıştığı ve kitle imha silahı temin etmek istediği iddiasıyla Suriye'yi uluslararası izolasyon uygulanmasını istemektedir. Türkiye ve Suriye'nin işbirliğine doğru gidiyor olması, ABD'nin Orta Doğu'da yürütmek istediği politikasıyla çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Türkiye, Suriye için ikna ve müzakereye dayalı bir yaklaşımın haklılığını savunurken; ABD, rejimin veya liderin değiştirilmesi, uluslararası izolasyon ve askeri müdahale seçeneklerini gündemde tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, ABD, Önleyici Darbe, Orta Doğu

Abstract

US dimension is the most important factor that severely limits Turkey-Syria relations. The USA wants to implement international sanctions on Syria, by alleging its support for terrorism, its intervention to interior affairs of Lebanon and its willingness to acquire weapons of mass destruction. Cooperation between Turkey and Syria has started challenging the policy that the USA wants to implement in the Middle East. While Turkey advocates an approach of negotiation and diplomacy for Syria, the USA wants more severe precautions, which contain international isolation and a regime change or even a military strike.

Key Words: Turkey, Syria, USA, Preemptive Strike. Middle East

Giriş

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte devletlerin tehdit algılamaları değişmiş, ideolojik kamplaşmalar ortadan kalkmıştır. Atlantik İttifakında oluşan görüş ayrılıklarına benzer şekilde Türkiye-ABD arasında da çeşitli konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Türkiye'nin özellikle ABD ile ihtilafa düştüğü bölgesel konularda kendi menfaatlerine uygun hareket ettiği görülmüştür. Bunun en somut örneği ise, 2003 yılındaki tezkere krizinde yaşanmıştır.

İlk bakışta önemsiz bir Orta Doğu ülkesi görüntüsü veren Suriye, süper güç mücadelesinde önemli bir oyuncu olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nin himayesini ve desteğini sağlayan Suriye, bu sayede milli

* Tank Üsteğmen, 2'inci Snf. Öğc.

gücüyle kıyaslanmayacak bir etkinliğe kavuşmuştur. Ancak 1985 yılında Gorbaçov ile birlikte Sovyet Dış politikasında yaşanan değişimin, güç yerine diplomasiyi ön plana çıkarması ve İsrail'in tanınması Suriye'ye büyük darbe indirmiştir. Sovyetlerden eskisi gibi yardım ve destek alamamaya başlayan Suriye yöneticileri, bu nedenle Batıyla olan münasebetlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır.

Suriye'de 2000 yılında gerçekleşen iktidar değişikliği, Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıç noktasını oluşturmuştur, iki ülke ilişkilerine hakim olan güvensizlik, bu tarihten itibaren yerini güven ve işbirliği ortamına bırakmaya başlamıştır. Özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, bu dönemde her iki ülkenin üzerinde anlaştığı konuların başında yer almıştır. Ancak Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlayan en önemli husus meselenin ABD boyutu olmaktadır.

Bu makalenin amacı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin etraflıca analiz edilmesinden ziyade ikili ilişkilerde bugün gelinen noktada meselenin ABD boyutunun ele alınması ve Amerikan politikalarının Türkiye-Suriye ilişkilerine olan etkisinin tespit edilmesidir.

ABD'nin Küresel Emperyalizmi ve Orta Doğu

ABD'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi 1800'li yıllara dayanmaktadır. Ancak, Monroe Doktrini nedeniyle kendi kıtasında meşgul olan ABD'nin Orta Doğu ile olan münasebetleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmaya başlamıştır.¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında; Avrasya kenar kuşağındaki ülkelerde meydana gelecek siyasî değişimlere kayıtsız kalamayacağına farkına varan ABD, kıyı ülkelerinin tek bir devletin egemenliği altına girmesinin engellenmesinin menfaati icabı olduğunu düşünmüştür.² Bu nedenle, ikinci Dünya Savaşı sonrasında kazandığı siyasî, iktisadî ve askerî üstünlüğünü yapısal ve sistematik bir takım güvencelerle devam ettirmek isteyen Amerika; Dünya Ticaret Örgütü ve Bretten Wood's gibi kurumsal yapılarla liberal ekonomiyi yaymaya; IMF ve Dünya Bankasıyla da finansal kontrolü sağlamaya çalışmıştır.³ Askerî yeteneklerini de NATO şemsiyesi altında Avrasya'ya taşıyan ABD, bütün bu imkânlarına rağmen Soğuk Savaş boyunca Orta Doğu coğrafyasının tamamına nüfuz edememiştir.

Tek kutuplu dünya sistemini ekonomik üstünlüğüne dayandırarak uzun süre devam ettiremeyeceğini anlayan ABD, milli menfaatlerini yerine getirmek için üstünlüğü tartışılmaz olan silahlı gücünü kullanmaya karar vermiştir. ABD'nin; Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu'ya yönelik ilk politikası, bölgedeki enerji kaynakları üzerinde hegemonya kurulması temeline dayandırılmıştır.

¹ Burcu Bostanoğlu, "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Orta Doğu", Avrasya Dosyası, C: III, Sayı: 2, Yaz 1996, s. 11.

² Grayson L. Kirk, "Postwar Security for the United States", The American Political Science Review, Vol.: 38, No.: 5, October 1944, p. 955.

³ Burcu Bostanoğlu, a.g.e., s.13.

Körfez Savaşı ise, ABD'nin hayati öneme haiz stratejik bölgelere gücünü yaymaya kararlı olduğunu göstermiştir.⁴

ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarında asıl kırılma noktasını 11 Eylül saldırıları oluşturmuştur. 11 Eylül saldırıları ABD'ye devlet güvenliğinin önceliğini kabul ettirmiş ve emperyal küreselleşmeye ağırlık vermesine neden olmuştur.⁵ Saldırıların en büyük etkisi, küresel terörizme ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı tepkisel olarak oluşan Amerikan merkezli yeni dünya düzeni yaratma vizyonunun Likud sempatisini 'Yeni Muhafazakârlar' tarafından fazlasıyla benimsenmesi olmuştur.⁶ Eylül 2002'de Beyaz Saray tarafından yayınlanan "ABD Milli Güvenlik Stratejisi" adlı kaynakta; ABD'nin milli çıkarlarını gerçekleştirmek için dünya genelinde askerî, siyasî ve iktisadî üstünlük sağlama yoluna gideceği ifadeleri yer almıştır.⁷ ABD yeni doktrininde; bir başka ülkenin kitle imha silahlarına sahip olmasından veya bu silahları geliştirmesinden veya terörist faaliyetlere destek vermesinden doğacak tehditler karşısında; olası bir saldırının yeri ve zamanı bilinmese dahi önleyici askerî tedbirler uygulamaya hakkı olduğunu ifade etmiştir.⁸ ABD Başkanı Bush, 12 Eylül 2002'de BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmasıyla Birleşmiş Milletleri ya ABD'nin BM Şartı ile bağdaşmayan hareketlerini desteklemek ya da otoritesini zedelemek gibi iki seçenek arasında bırakmıştır.⁹ Bu arada; Büyük Orta Doğu Projesi olarak lanse edilen bir program, yeni dünya düzeni yaratma planını meşru bir zemine oturtmak ve Avrasya'dan çıkması muhtemel rakiplerin manevra alanlarını daraltarak onları çevrelemek için tasarlanmıştır. Irak ve Afganistan, "Önleyici Darbe" doktrininin ilk uygulama alanları olarak karşımıza çıkmıştır. "Bush Doktrini" olarak da adlandırılan bu yaklaşım şu ana kadar sadece ABD tarafından etkin olarak kullanılmasına rağmen, diğer bir takım ülkeler tarafından da desteklenmiştir.

11 Eylül saldırıları, ABD yönetiminin tek yönlü bir politika tarzını benimseyerek teröre destek verdiklerini iddia ettiği devletlerle mücadeleye girişmesine neden olmuştur. ABD Başkanı Bush, 20 Eylül 2001'de yapmış olduğu konuşmasında "Bugünden itibaren terörizmi barındıran ülkeler, ABD tarafından hasım olarak görüleceklerdir." diyerek bu yaklaşımı ifade etmiştir.¹⁰ ABD, yeni doktrini ışığında bu ülkeleri "Haydut Devletler" olarak adlandırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru oluşan, ABD'ye yönelecek tehdidin daha çok az sanayileşmiş, ancak ileri teknoloji ürünü konvansiyonel kuvvetlere

⁴ Vassilis K. Fouskas/'Avrasya'da ABD'nin Macht-Politik'i", Tercüme Ali Murat Yel , Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu , yay.haz. Bülent ARAŞ, İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s.14.

⁵ Richard A. Faik, Dünya Düzeni Nereye ?, Çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.260.

⁶ Zbigniew Brzezinski, " Hegemonic Quicksand", National Interest, Winter 2003/04, p. 11.

⁷ Yılmaz Aklar, "Yeni Bush Yönetiminin Atlantik Ötesi İlişkileri", Stratejik Analiz, C: VI Sayı: 61, Mayıs 2005, s. 57.

⁸ Nicole DeUer and John Burroughs, "Jus ad Bellum: Law Regulating Resort to Force", Human Rights: Journal of the Section of Individual Rights & Responsibilities, Vol.: 30, Issue: 1, Winter 2003, p. 8.

⁹ Richard A. Faik, a.g.e., s. 346.

¹⁰ Statement of Matthew A. Levitt, FDCH Congressional Testimony, Committee on House International Relations Subcommittee on the Middle East and South Asia, 18 September 2002, p.1.

ve KİS'lerine sahip olacak bölgesel güçlerden kaynaklanacağı düşüncesi; ABD'li politikacıların Kuzey Kore, Irak, İran, Libya, Suriye, Küba gibi ülkelere odaklanmalarına neden olmuştur.¹¹ Başkan Bush'un "Haydut" tanımına giren bu devletler; ABD'nin terörizme destek sağlamak, insan haklarını hiçe saymak ve genel itibarıyla uluslararası normları çiğnemekle suçladığı ülkelerdir. ABD, bu ülkelerin kendilerini uluslararası hukuk normlarıyla bağlı hissetmediklerini düşündüğünden, kitle imha silahlarına sahip olmalarını arzu etmediğini belirtmektedir.¹² ABD bu çerçevede 1997 yılında hazırlanan nükleer savaş planlarına kitlesel imha silahlarına erişme olasılığı bulunan devletlere karşı nükleer saldırı düzenlenmesi seçeneği de dâhil edilmiştir.¹³ Bu ülkelerin sahip olabilecekleri kitle imha silahlarıyla binlerce nükleer bombaya sahip ABD'yi caydırabilecek bir tehdit kapasitesine ulaşmaları mümkün görülmemektedir. Bu nedenle asıl düşüncenin ABD'nin bölgesel politikalarına karşı çıkan ülkelerin nükleer silah temin ederek dokunulmaz olmalarının önüne geçilmesi olduğu değerlendirilmektedir.

Bugünkü mesele ise ABD'nin bu doktrini İran ve Suriye'ye karşı kullanıp kullanmayacağıdır. Çünkü, ABD'nin İran ve Suriye'nin teröre destek verdikleri ve kitle imha silahları edinmeye çalıştığına dair iddiaları bulunmaktadır. Amerikan siyasî çevrelerinde uzun bir geçmişi olan "bir devletin kitle imha silahı edinmesini engellemek için güç kullanılması" yaklaşımının bugün için İran ve Suriye'ye karşı sergilenmesi ihtimali bulunmaktadır.¹⁴

ABD-Suriye İlişkileri

ABD ve Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler, her iki ülkenin İsrail politikası birbiriyle çeliştiği için uygun bir zeminde gelişme imkânı bulamamıştır. Suriye'nin dış güvenlikle ilgili kaygılarının büyük kısmının kaynağını teşkil eden İsrail'in, ABD tarafından desteklenmesi ve kollanması, Suriye'nin Amerikalılara olan yaklaşımını menfi yönde etkilemiştir. Suriye'nin ABD ile olan ilişkileri, Şam'ın Hizbullah'a çeşitli imkanlar sağladığı iddiaları nedeniyle sürekli gergin olmuştur.¹⁵ Amerikan tarafı sürekli olarak Suriye'nin, İsrail ile yapılacak muhtemel barış görüşmelerinde koz olarak kullanılmak maksadıyla; ülkesinde ve Lübnan topraklarında İsrail karşıtı örgütleri barındırdığını ve İran'ın Şam havaalanını kullanarak Lübnan'daki Şii kökenli örgütlere destek sağlamasına göz yumduğunu iddia etmiştir.¹⁶

Bush yönetimi, göreve geldikten 11 Eylül saldırılarına kadar geçen sürede Suriye'yi şer ekseni ülkeler arasında görme temayülünde olmamıştır. Suriye de, ABD ile ilişkilerini iyi tutmanın kendi menfaati gereği olduğunun bilincinde olmuştur. Suriye'nin, Körfez Savaşı'nda koalisyon güçleri arasında yer alması, ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonra El Kaide hakkındaki önemli

¹¹ Eric Herring, "Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?", Journal of Strategic Studies, Vol: 23, Issue: I, March 2000, p.191.

¹² A.e., p.189.

¹³ A.e., p.192.

¹⁴ Eric Herring, a.g.e., p.190.

¹⁵ Statement of Richard K. Armev, FDCH Congressional Testimony, 18 September 2002, p.1.

¹⁶ Kenneth Katzman, a.g.e., s. 76.

istihbarat bilgilerini ABD ile paylaşması ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada 1441 sayılı tasarıya onay vermesi Suriye'ye hakkında olumlu bir intiba yaratmıştır.¹⁷

Ancak Suriye, Irak işgali arifesinde ve sonrasında ABD'ye karşı en ciddi muhalefeti gösteren ülkelerden biri olmuş, hatta Suriye müftüsü Irak'taki işgal güçlerine intihar saldırıları düzenlenmesi yolunda çağrıda bulunmuştur.¹⁸ Suriye'nin Irak'ın işgaline karşı oluşu, Beşar Esad'ın büyük oranda Saddam'dan sonra sıranın kendisine geleceğini düşünmüş olmasından kaynaklanmıştır. Diğer sebepleri ise Suriye liderinin Irak'tan gelen petrol gelirlerinden vazgeçmek istememesine ve Irak'ın toprak bütünlüğünden endişe etmesine bağlamamız mümkündür. Çatışmanın devam ettiği günlerde ABD, Suriye'yi Iraklı Baas yöneticilerini barındırmak ve bu ülkeye ait kitle imha silahlarını saklamakla suçlamıştır. Çatışmaların sona ermesinden sonra ise büyük oranda sınır güvenliğini sağlamayarak direnişçilerin Irak'a geçişini kolaylaştırmak, hatta destek sağlamakla suçlamıştır. Ancak ABD'nin Suriye'yi sınır güvenliğini sağlamamakla suçlamasına rağmen bu yönde bir yardım veya işbirliği girişiminde bulunmaması ABD'nin Irak'taki başarısızlığının faturasını Suriye'ye kesmek niyetinde olduğunu göstermektedir.

Uluslararası medyada yapılan yorumlarda ise Irak'tan sonra sıranın Suriye'de olabileceği sıklıkla ifade edilmeye başlamıştır. Washington Times'ın 20 Ekim 2005'deki yazısına göre ABD Dış İşleri Bakanı Condoleeza Rice, Senato Dış ilişkiler Komisyonu'na, Bush yönetiminin amacının başından beri Orta Doğu'yu yeniden düzenlemek olduğunu açıklamış ve Suriye'ye ilişkin bir rejim değişikliği seçeneğinin masada olduğunu vurgulamıştır.¹⁹ Newsweek Dergisi; Amerikan yönetiminin 1 Ekim'deki toplantısı sırasında Suriye'ye askeri müdahaleyi tartıştığını; ancak Dış İşleri Bakanı Condoleeza Rice'ın askeri seçeneğe karşı çıkararak, BM Komisyonunun Hariri suikastıyla ilgili raporundan sonra uygulanacak uluslararası izolasyonun Beşar Esad üzerinde etkili olacağı konusunda diğerlerini ikna ettiğini yazmıştır.²⁰

Genellikle tatlı dilli bir entellektüel olarak tanımlanan Beşar Esad'ın, ilk günlerinde yozlaşma karşıtı bir kampanya başlatıp ülkesini modernleştirmeye, reformlar yapmaya başlaması, tüm muhalefete rağmen yüzlerce siyasî mahkûmu serbest bırakması ve özgürlükçü bir takım adımlar atması askerî müdahale seçeneğinin meşruiyetini azaltmıştır. Üstelik Beşar Esad daha ileri giderek İsrail ile kayıtsız şartsız görüşmelerde bulunmayı teklif etmiştir. Beşar Esad, babasının aksine yerel muhalifleri kanlı bir şekilde bastırmamış, ya da dışarıya karşı büyük bir tehdit yaratmamıştır. İran ile kıyaslandığında büyük bir askerî tehdit yaratmamaktadır. Üstelik Suriye kolaylıkla tecrit edilebilecek bir konumdadır. Güneybatısından İsrail ve doğusundan ABD tarafından çevrilmiştir. Üstelik Ürdün ile ilişkiler de iyi seviyede değildir. Ayrıca birinci stratejik önceliğini İran oluşturduğundan, ABD Başkanı Bush'un Suriye'ye karşı askerî harekât düşündüğünü gösteren az miktarda emare bulunmaktadır. Üstelik Libya

¹⁷ Lawrence F. Kaplan, "Why Syria isn't next: White Lie", The New Republic, April 21 & 28, 2003, p.22.

¹⁸ Oytun Orhan, " Irak Savaşı ve Suriye", Stratejik Analiz, C: IV, Sayı: 37, Mayıs 2003, s.10.

¹⁹ "Beşar Rejimi Sonun Başlangıcında", Cumhuriyet, 24 Ekim 2005.

²⁰ "Suriye'ye Saldırısı Rice Önledi", Cumhuriyet, 11 Ekim 2005.

örneğinden de görüldüğü gibi, ABD terörizme destek verdiğini iddia ettiği ülkelerle yürüttüğü mücadelesinde askerî güç kullanmak yerine tek taraflı ve çok taraflı yaptırımlar uygulamak suretiyle bu ülkelere pes ettirmek eğilimi içerisinde olmaktadır.²¹

Ancak, unutulmaması gereken bir husus da ABD Başkanı Bush'un halk desteğinin azalmakta olduğudur. ABD Başkanı Bush'un yardımcısı Cheney'in pek çok soruşturmada adının geçmesi gibi; Amerikan kamuoyunun hoş karşılamayacağı bir skandal altında ezilmek istemeyen ABD yönetimi, milliyetçilik zırhına bürünerek Suriye'ye askerî operasyona karar verebilir. ABD, İran'a gözdağı verilmesi veya yalnız bırakılması maksadıyla Suriye'ye saldırabilir. Bu durumda Suriye, zayıf ve prestij sağlayabilecek bir ülke olması nedeniyle pekâlâ ABD'nin hedefi olabilecektir. Ancak ABD yönetiminin Suriye'yi işgalini meşru kılacak kadar gerekçesi bulunmamaktadır. Şu ana kadar Şam yönetiminin tavrı da bu gerekçeleri ortaya çıkaracak davranışlardan kaçınmak yönünde olmuştur.

Irak'ın işgali sonrasında Suriye'ye yönelen Amerikan talepleri daha çok bölgesel güvenlik konularında Suriye'nin pazarlık gücünü zayıflatmaya yönelik olmuştur.²² Eğer Suriye'nin Lübnan'daki gücü elinden alınabilse baskılara dayanma gücünün de o oranda zayıflayacağı düşünülmüştür. ABD'nin Suriye'yi Lübnan'dan çıkartma planına katkıda bulunan olay Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin bombalı bir saldırı sonucunda öldürülmesi olmuştur.

Suriye, ABD ve Fransa'nın girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'daki bütün yabancı güçlerin çıkmasını isteyen 2 Eylül 2004 gün ve 1559 sayılı kararı almasından sonra Beyrut'ta bulunan askerî gücünün bir kısmını Bekaa Vadisi'ne kaydırmıştır. Güvenlik Konseyi'nin bu kararından sonra Suriye, kendisinden yana olan ve görev süresi 24 Kasım 2004'te dolan Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un 3 yıl daha görevde kalmasını sağlayacak yasa değişikliğini yaptırmıştır.²³ Cumhurbaşkanlığı süresinin 3 yıl daha uzatılması, Emil Lahud'la iyi geçinemeyen ve kabineyi istediği gibi oluşturmasına izin verilmeyen Başbakan Refik Hariri'nin istifa etmesine neden olmuştur.²⁴ Refik Hariri bu istifadan yaklaşık 4 ay sonra Lübnan'da bombalı bir suikast neticesinde öldürülmüştür.

ABD ve özellikle Fransa'nın girişimleriyle Refik Hariri suikastını araştırmak ve sorumlularını tespit etmek üzere; BM tarafından Alman savcı Detlev Mehlis'in başında olduğu bir komisyon görevlendirilmiştir. Uluslararası hukuk açısından görev ve sorumluluk alanı tartışmalı olan bu komisyonunun kurulmasıyla, BM tarihinde ilk defa bir ülkedeki suikastı soruşturmuştur. Komisyonun 20 Ekim 2005'te hazırlamış olduğu geçici rapor, suikasttan Suriye'yi sorumlu tutmuştur.²⁵ Nihai raporda da aynı kaniya varılmıştır. Rapor ayrıca, Suriye'yi komisyonla işbirliği yapmamak ve yanlış beyanlar vererek soruşturmayı yanlış yönlendirmeye çalışmakla suçlamıştır.

²¹ Kenneth Katzman, a.g.e., s. 78.

²² Oytun Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", Stratejik Analiz, Sayı 65, Eylül 2005, s.19.

²³ George E. Gruen, a.g.e., p. 439.

²⁴ Richard Seymour, "Tensions & Challenges", The Middle East, January 2005, p.40.

²⁵ Hariri Raporu En Çok İsrail'in İşine Yarayacak", Cumhuriyet, 31 Ekim 2005.

Suriye'nin Lübnan'daki birliklerini çekmesinden sonra ülkede yapılan seçimlerde Suriye karşıtı blok 128 sandalyeden 72'sini kazanmıştır.²⁶ Ancak, ABD Suriye'nin işgal esnasında Lübnanlı gruplar ile kurmuş olduğu karşılıklı çıkar ilişkileri ve istihbarat ağı nedeniyle ülkedeki varlığını devam ettirdiğini iddia etmektedir.²⁷

ABD bir yandan Suriye'yi uyguladığı tek taraflı yaptırımlarla isteklerini yerine getirmeye zorlarken diğer taraftan, Suriye aleyhine kamuoyu oluşturmaya ve BM Güvenlik Konseyi eliyle uluslararası izolasyon uygulanmasına çalışmaktadır. ABD Temsilciler Meclisi'nin 2003 yılında kabul ettiği 1828 sayılı "Suriye Sorumluluk ve Lübnan'ın Bağımsızlığının ladesi Yasa Tasarısı"; Suriye'nin kendisinden istenilenleri yerine getirmediği takdirde, diplomatik, seyahat ve ticaretin durdurulması, suça karışıkları düşünülen Suriyelilerin ABD'deki mal varlıklarının dondurulması, ABD'deki Suriyeli diplomatların seyahatinin ciddi biçimde kısıtlanmasını mümkün kılmıştır.²⁸ Suriye Sorumluluk Yasası çerçevesinde; ABD'nin Suriye'den istediği hususlar terörist gruplara olan desteğini kesmesi, Lübnan'dan çekilmesi, BM'nin kararlarına uyması ve kitle imha silahları programı yürütmemesidir Tasarı, 6 yaptırımdan en az ikisinin uygulanmasını zorunlu kılarken, başkana gerektiğinde yaptırımları altı aylığına askıya alma yetkisini de vermiştir.²⁹ Bu yasayla ilgili olarak ABD kamuoyundan ve ülke dışından gelen en büyük eleştiri; yaptırımların tek yönlü olması nedeniyle dış politika hedeflerini yerine getirememesi, mevcut ekonomik ilişkilerin zayıflığı nedeniyle yaptırımların sembolik kalması ve en önemlisi tasarının ABD'nin gerektiğinde Orta Doğu'da esnek politik manevralar yapmasını engellemesidir.³⁰

ABD, Suriye'ye uyguladığı yaptırımların yanında rejimi istediği noktaya tedricen çekmek için siyasî baskı uygulamaktadır.³¹ Bu nedenle Suriye'de gerçekleşen son kabine değişiklikleri Amerikan baskısını hafifletmeye dönük bir hareket olarak görülebilir. ABD, Suriye ve Lübnan'da Suriye hükümetine muhalif olan grupları desteklemektedir. Ayrıca uluslararası kamuoyunun dikkatini canlı tutmak amacıyla bu ülkedeki insan hakları ihlalleri gündemde tutulmaktadır. Condoleezza Rice, Beşar Esad rejiminin insan hakları savunucularını keyfi tutuklamasını eleştirdiği Bahreyn'deki konferansında; "Suriye halkının hukukun egemenliği altında özgürlük, demokrasi ve adalet tutkusuna destek vermeye devam ediyoruz." şeklinde konuşarak Şam yönetiminin anti-demokratik uygulamaları olduğunu ve buna karşı olduklarını ifade etmiştir.³²

²⁶ Kaan Kutlu ATAÇ, "Lübnan Seçimlerinin Yansımaları", Cumhuriyet Strateji, Yıl:1,Sayı: 53, 4 Temmuz, s. 17.

²⁷ Linda Heard, " When in Doubt, Blame Syria", Washington Report on Middle East Affairs, Vol.: 24, Issue: 3, April 2005, p. 14.

²⁸ Colin Clark, "Bush Given Sanction Power Against Syria", CQ Weekly, Vol.: 61, Issue: 45, Nowember 2003, p. 2917.

²⁹ Neil Ford, "US Set to Impose Sanctions on Syria", The Middle East, Issue: 340, December 2003, p. 18.

³⁰ Statement Of William A. Reinsch, FDCH Congressional Testimony, 18 September 2002, p.1.

³¹ Esat Arslan, "Şam Tahran Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri", 2023 , Sayı 56, 15 Aralık 2005, s.42.

³² Sue Fleming , "US takes aim at Syria över rights", Reuters , 12 November 2005, (Çevrimiçi) <http://abcnews.go.com/us>, 24 Şubat 2006.

Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca özellikle de İran devriminden sonra, ABD'nin İsrail'den sonra bölgedeki en büyük müttefiki olmuştur.³³ Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991 Körfez Savaşının ardından Türkiye, Batıyla olan ilişkilerini yeniden değerlendirmek ve Orta Doğu'daki rolünü tekrar tanımlamak durumunda kalmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun stratejik önemini azaldığını düşününler olsa da Türkiye, ABD'nin eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını takviye etme projesinde önemli ve kritik bir rol oynamıştır.³⁴ Soğuk Savaş'ı sona erdiren 1990'cı yıllar Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine dönük ilgisizlik politikasını terk ederek yeni inisiyatifler aldığı ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini artırmaya başladığı yıllar olmuştur.³⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ABD ile olan köklü ilişkilerine rağmen konjonktürel meselelerde bu ülkeyle fikir ayrılığına düştüğü ve özellikle bölgesel menfaatleri söz konusu olduğunda bağımsız hareket etmeyi tercih ettiği görülmüştür. Amerikan Uluslararası Araştırmalar Bölümü'nün 2002'de hazırladığı "Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty" adlı kitapta, Türkiye'nin giderek daha iddialı ve bağımsız hareket eder bir hale geldiği ve bu durumun Türkiye'yi ABD için daha zor ve güvenilmez bir müttefik hâline getirdiği ifade edilmiştir.³⁶ Bunun en somut örneği ise 2003 yılındaki tezkere krizinde yaşanmıştır.

Irak işgali arifesinde ve sonrasında yaşananlar, iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur, ittifak teriminin ne anlam ifade ettiğini ortaya koymamız gerekirse; ittifaklar, genellikle çatışma veya çatışma tehdidinin var olduğu bir konjonktürde, imzacı devletlerin ortak menfaatlerini yerine getirmek için yapılmaktadır.³⁷ Diğer bir ifadeyle menfaatler yerine geldiğinde veya tehdit ortadan kalktığında ittifak çözülmektedir. Tezkere krizinde iki ülkenin aslında eskiden tanımlandığı gibi stratejik ortak olmadığı, bunun yerine bölgesel meselelerde menfaatleri icabı stratejik ittifaklar oluşturduklarının farkına varılmıştır. Bu konudaki bir diğer düşünce de; Türkiye'ye yönelmesi muhtemel stratejik tehditlerin ABD tarafından temizlenmesinin, Türkiye'nin bu ülkeye olan bağımlılığını azalttığı yolundadır.³⁸ Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri ise 1990'lı yıllardaki zirve konumundan inişe geçmiştir. Türkiye-İsrail yakınlaşmasını doğuran stratejik zorunluluğun ortadan kalkması Türkiye'nin İsrail askerî teknolojisinden ve ABD'deki lobi desteğinden faydalanmasını sağlayan dostluğun azalmasına neden olmaktadır.

Türkiye, ABD ile Kafkaslar'da ve Orta Asya'da Sovyetlerin dağılmasından sonra oluşan yeni cumhuriyetlerin özgürlüklerinin pekiştirilmesi,

³³ Robert Chase, Emily Hill and Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, Vol.: 75, No.: 1, January/February 1996, p. 37.

³⁴ Zbigniew Brzezinski, "Hegemonic Quicksand", *National Interest*, Winter 2003/04, p.5-7.

³⁵ Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Vol.: 54, No.: 1, Fall 2000, p.170.

³⁶ Ümit Özdağ, "Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Krizi", *Stratejik Analiz*, C:IV, Sayı: 37, Mayıs 2003, s.32.

³⁷ Michael M. Gunter, "The US-Turkish Alliance in Diasarray", *World Affairs*, Vol.: 167, No.: 3, Winter2005, p. 113.

³⁸ Graham E. Fuller, a.g.e., p.61.

terörle mücadele ve bölgesel istikrarın sağlanması gibi konularda işbirliği yapmasına rağmen, Kuzey Irak meselesi Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini sınırlayan önemli bir etken olmuştur. ABD Dış İşleri Bakanı Madeline Albright, Iraklı Kürt liderlerin arasında farklılıkları düzeltmek için dikkate değer bir çaba sarf etmiştir. Irak'ta uçuşa yasak bölge içerisinde Kürtlerin kollanması, bölgede Kürt idaresinin tesisi, bir parlamento kurulması ve merkez bankası oluşturulması Türkiye'nin çok büyük tepkisini çekmemiştir.³⁹ Ancak Kürtlerin, Bush iktidarı döneminde Irak politikalarındaki etkinliklerinin giderek artması Türkiye'yi rahatsız etmiş ve etmeye de devam etmektedir.

ABD ordu birliklerinin Irak'ın kuzeyinden bir cephe daha açmak için Türk topraklarını kullanmak istemesi ve bu isteğin 1 Mart 2003'teki TBMM oylamasında reddedilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye Irak'ta hükümet değişiminin bu ülkenin ünitem yapısını bozacağı ve Kürtlerin ayrı bir siyasî varlık kuracaklarından endişe etmektedir. Bu nedenle ABD'nin Iraklı Kürtlere verdiği her destek Ankara tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Türkiye'nin şüphelerini arttıran önemli bir husus da Kürt aşiret liderlerinin akıl almaz yükselişleri olmuştur.⁴⁰

Irak harekâtı öncesinde Türkiye'nin çabaları savaşın önlenmesi ve barışçıl bir yolun izlenerek uzlaşmaya varılmasını sağlamak yönünde olmuştur. Türkiye'nin girişimleri sayesinde Irak'a komşu ülkelerin katıldığı bir dizi konferans, Irak'ı ikna etmek ve ülkeler arasında ortak bir uzlaşa zemini yaratmak için düzenlenmiştir. 23 Ocak 2003'te İstanbul'da yapılan toplantıda Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve İran Dış İşleri Bakanları Irak'a Konsey'in silahsızlanma talebine uyması, yoksa sonuçlarına katlanması yolunda açık bir ikazda bulunmuşlardı.⁴¹ Türkiye savaşa alternatif arayan bu girişimiyle Kuzey Irakla ilgili bakış açısını da komşularına aksettirme imkânı bulmuş ve Kürtlerin ayrılıkçı isteklerine karşı oluşturduğu bu gevşek bölgesel ittifakı BM Genel Sekreteri tarafından atanan bir danışman grubuyla da birleşmiştir.⁴² Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2004 Ocak ayındaki Washington ziyaretinden önce Irakla Kürtleri ateşle oynamamaları hususunda uyararak; Türkiye, Suriye ve İran'ın Irak'ın parçalanması tehlikesine karşı, gerektiğinde müdahale etme kararında olduklarını bildirerek bölge ülkelerinin yaklaşımını özetlemiştir.⁴³

Tezkere krizi sonrasında gerilen iki ülke ilişkilerinin kötü gidişi nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası, ödüllendirmeden yana olmamıştır. ABD tarafından Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile ilgili kırmızı çizgilerinin Kürtler tarafından geçilmesine göz yumulmuş, Türkmenlerin varlığı göz ardı edilmiş, Türkmen köylerine ve kasabalarına Peşmergelerle birlikte sıklıkla operasyonlar düzenlenmiş, PKK terör örgütünün faaliyetlerine müdahale edilmemiş ve Kürt

³⁹ Mustafa Kibaroglu, "Turkey Missing Bili Clinton", *Bulletin of the Atomic Scientists*, March/April 2004, p.31.

⁴⁰ Anıl Çeçen, "Türkiye Açısından Suriye", 2023, Sayı 56,15 Aralık 2005, s.35.

⁴¹ "Days of reckoning", *Economist*, Vol.: 366, Issue: 8309, 2 February 2003, p 21.

⁴² Bili Park, "Between Europe, the United States and the Middle East: Turkey and European Security in the Wake of the Iraq Crisis", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol.: 5, Issue: 3, 2004, p.504.

⁴³ Bili Park, "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy", *Parameters*, Autumn 2004,

gruplar ile yaşanan problemlerde Türkiye'yi tatmin edecek davranışlar sergilenmemiştir.⁴⁴ ABD'nin bu şekilde bir tavır takınması Washington'un tezkere krizinin ardından Türkiye'ye karşı bilinçli bir baskı politikası izlemeye başladığı şeklinde yorumlamak mümkündür. ABD'nin psikolojik operasyon yürüterek, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta itibar kaybına neden olması ve Türkmenlere karşı Kürtleri kojlaması Türkiye'ye yönelik baskı politikasının önemli iki ayağını oluşturmaktadır.⁴⁵

Türk-Amerikan ilişkileri Süleymaniye'de görev yapan 11 Türk Özel Kuvvet mensubunun ABD askerleri tarafından kaçırılmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Türk Özel Kuvvetlerinin Kürt kökenli Kerkük Belediye Başkanı Abdurrahman Mustafa'ya suikast yapma hazırlığında oldukları gerekçesiyle tutuklanması, ABD'nin Kürtleri Türkiye'den daha elzem bir müttefik statüsünde gördüğünü ve iki ülkenin Kuzey Irak'ta birbiriyle bağdaşmayan menfaatleri olduğunu göstermiştir.⁴⁶

1991 sonrasında Türkiye'nin Irak'ta PKK'ya karşı operasyon düzenlemesine ve Kuzey Irak'ta bir güvenlik kuşağı oluşturmaya ABD tarafından göz yumulmuştur. Fakat ABD yönetimi artık ABD Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahale etmesine tolerans gösterilmeyeceğini açıklamıştır. ABD'nin Irak'ta istikrarın sağlanması için, Türkiye'den istediği askerî gücün gelişinin Kürt grupların muhalefeti nedeniyle gerçekleşmemesi ise, Irak'lı Kürtlerin Irak içerisinde üstlendiği rolün etkinliğini göstermiştir.⁴⁷

ABD'nin Türkiye'ye olan yaklaşımının yeniden şekillendiği ve ilişkilerin hassas bir dönemden geçtiği sırada, iki ülkenin Suriye konusundaki farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Beşar Esad'ın Suriye iktidarını devraldığı 2000 yılından itibaren Türkiye-Suriye ikili ilişkileri iyi komşuluk çerçevesinde şekillenmiş ve iki ülke birbirine yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak, ABD boyutu iki ülke ilişkilerini etkileyen ve sınırlayan faktörlerin başında yer almaktadır. Çünkü ABD, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı Irak'a komşu ülkelere, Suriye'ye uyguladığı baskı politikasına yardımcı olmalarını istemektedir.⁴⁸

Türkiye ve Suriye'nin son beş yıl içerisinde birbirine yakınlaşması, ABD'nin Orta Doğu'da yürütmek istediği politikasıyla çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Türkiye ve Suriye'nin yakınlaşmasına İsrail ve özellikle ABD tarafından olumlu bakılmamaktadır. Türkiye, Suriye için ikna ve müzakereye dayalı bir yaklaşımın haklılığını savunurken; ABD tarafı, daha sert ve baskı yoluyla rejimin değiştirilmesini istemekte; Suriye'ye yönelik olarak uluslararası izolasyon, siyasî ve ekonomik baskı ve hatta askeri müdahale seçeneklerini gündemde tutmaktadır.⁴⁹ ABD ve İsrail'e göre Türkiye'nin tutumu Suriye'yi rahatlatmakta ve zaman kazandırmaktadır.

⁴⁴ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 25.

⁴⁵ A.e., s.26.

⁴⁶ Michael M. Gunter, " The US-Turkish Alliance in Diasarray", World Affairs, Vol. 167, No.3, Winter2005, p.120.

⁴⁷ A.e. ,p.121

⁴⁸ "Suriye Kazanı Kaynıyor", Cumhuriyet, 20 Ekim 2005.

⁴⁹ Oytun Orhan, " Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", Stratejik Analiz, Sayı: 65, Eylül 2005, s.18.

Sonuç

Olasılığı az olsa da ABD'nin Suriye'ye askerî müdahalede bulunmasının Türkiye'ye olumsuz etkisi olacaktır. En kötü senaryo ABD müdahalesi sonrasında Suriye'nin de Irak gibi bölünme tehlikesiyle karşılaşmasıdır. Böyle bir durum İsrail tarafından arzulanmasına rağmen Türkiye'nin istemeyeceği sonuçlar doğurabilecektir. Suriye'ye yönelik bir müdahale muhtemelen tüm rejimin yıkılmasıyla sonuçlanabilecektir. Suriye'de rejimin yıkılması devlet mekanizmasının tümüyle ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak ve Irak'taki gibi toplumsal bir kargaşa yaşanabilecektir. Rejimin yıkılmasıyla ülke içindeki istikrarsızlık unsurlarının tamamı kontrol dışına çıkacak ve ciddi tehlikeler yaratacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir ABD müdahalesine karşı, bu durumdan en az zararla kurtulabileceği çok yönlü bir siyasî yaklaşım tarzını benimsemesi gerekmektedir.

Türkiye, Suriye'nin demokratik, modern ve çağdaş çizgiye tedrici olarak çekilebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle Türkiye, ABD'nin Suriye'ye askerî müdahale etmesini önlemek için bu ülkenin diplomasi ve uzlaşma yoluyla ikna edilebileceğini göstermelidir. Demokratik yaşam tarzının silah zoruyla uygulanmaya çalışılması, karşıt kuvvetleri güçlendirdiği gibi, intikam hislerini de artıracaktır. Suriye'nin de bu olasılığın önlenmesi için yapması gereken önemli açılımlar bulunmaktadır. Siyasî reformlara ağırlık verilmesi ve demokratik kurumların tesis edilmesi bu açılımlar arasındadır.

Eğer ABD politikası, Türkiye'yi kendi kampında sıkıca tutmaya ve tamamen kendi politik hedeflerine hizmet etmeye zorlayacak şekilde geliirse, Türkiye ile arasındaki gerilimin artmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu şekildeki bir zorlamanın ABD Büyükelçisi Edelman ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında geçen diyalogda görüldüğü gibi bir inatlaşmaya gitmesi olasıdır. Üstelik ABD'nin Irak'taki PKK militanlarına müsamaha etmesi ve Türkiye'nin müdahalesini engellemesi Türkiye'nin Irak konusunda benzer fikirler paylaştığı Suriye ve İran ile yakınlaşmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKLAR, Yılmaz. "Yeni Bush Yönetiminin Atlantik Ötesi ilişkileri", **Stratejik Analiz**, C: 6, Sayı 61, Mayıs 2005, 57-66.
- ARMEY, Richard K. "U.S. Policy Towards Syria", **FDCH Congressional Testimony**, Sep 18, 2002.
- ARSLAN, Esat. "Şam Tahran Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri", **2023**, Sayı 56, 15 Aralık 2005, 40-44.
- ATAÇ, K. Kutlu. "Lübnan Seçimlerinin Yansımaları", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl-1, Sayı-53, 4 Temmuz, 17-19.
- "Beşar Rejimi Sonun Başlangıcında", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 2005
- BOSTANOĞLU, Burcu. "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Ortadoğu", **Avrasya Dosyası**, C:III 3, Sayı: 2, Yaz 1996, 11-20.

- BRZEZINSKI, Zbigniew. "Hegemonic Quicksand", **National Interest**, Issue:74, VVinter 2003/04, 5-16.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul Dikbaş ve Ergün Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997.
- CHASE, Robert and Others, "Pivotal States and U.S. Strategy", **Foreign Affairs**, Vol.75, No.1, January/February 1996, 33-51.
- CLARK, Colin. "Bush Given Sanction Power Against Syria", **CQ VWeekly**, Vol 61, Issue45, November 2003, 2917-2917.
- ÇEÇEN, Anıl. "Türkiye Açısından Suriye", **2023**, Sayı 56, 15 Aralık 2005, 32-38.
- DELLER, N. and J. BURROUGHS. "Jus ad Bellum: Law Regulating Resort to Force", **Human Rights: Journal of the Section of Individual Rights & Responsibilities**, Vol.30, Issue 1, VVinter 2003, 8-11.
- FALK, Richard A. **Dünya Düzeni Nereye ?**, Çev. Neşenur Domanıç ve NusretArhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- FORD, Neil. "Syria Under Pressure", **The Middle East**, Issue 362, December 2005, 20-22.
- FORD, Neil. "US Set to Impose Sanctions on Syria", **The Middle East**, Issue 340, December 2003,16-19.
- FOUSKAS, Vassilis K. "Avrasya'da ABD'nin Macht-Politik'i", **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, İstanbul, Derleyen Bülent ARAŞ, Tercüme Ali Murat Yel, Tasam Yayınları, 2004.
- FULLER, Graham E. "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", **Washington Quarterly**, Vol.27, Issue 3, Summer 2004, 51-64.
- FULLER, Graham E. "U.S.-Iran Relations: A Road Map For Normalization", The Atlantic Council of the United States, March 1998, Vol. IX, No. 3,<<http://www.acus.org>>, 1 Nisan 2006
- GRUEN, George E. "Recent Developments in Turkish-Israeli Relations", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 24, Issue 4, August 2002, 301-321.
- GRUEN, George E. "Turkey's Regional Role in the Aftermath of September 11", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 24, 2002, 3-29.
- GRUEN, George E. "Turkey's Stratejic Mideast Regional Initiatives", **American Foreign Policy Interests**, Issue 26, 2004, 435-456.
- GUNTER, Michael M. "The US-Turkish AHiance in Diasarray", **VWorld Affairs**, Vol. 167, No.3, VVinter 2005, 113-123.
- HEARD, Linda. "When in Doubt, Blame Syria", **Washington Report on Middle East Affairs**, Vol. 24, Issue 3, April 2005, 13-14.
- HERRING, Eric. "Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?", **Journal Strategic Studies**, Vol. 23, Issue 1, March 2000, 188-212.
- KAPLAN, Lawrence F. "Why Syria isn't next: White Lie", **The New Republic**, April 21 & 28, 2003, 22-24. » KATZMAN, Kenneth. "Terörizm:

Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Terörü Destekleyen Devletler", **Avrasya Dosyası**, C:III, Sayı:2, Yaz 1996, 53-86.

- KIRK, Grayson L. "Postwar Security for the United States", **The American Political Science Review**, Vol.38, No.5, October 1944, 945-955.
- KİBAROĞLU, Mustafa. "Turkey Missing Bili Clinton", **Bulletin of the Atomic Scientists**, March/April 2004, 30-32.
- LEVITT, Matthew A. **FDCH Congressional Testimony**, Committee on House International Relations Subcommittee on the Middle East and South Asia, 18 September 2002.
- ÖZDAĞ, Ümit. "Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Krizi", **Stratejik Analiz**, C: IV, Sayı 37, Mayıs 2003, 24-42.
- PARK, Bili "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy", **Parameters**, Autumn2004, 18-30.
- PARK, Bili. "Between Europe, the United States and the Middle East: Turkey and European Security in the Wake of the Iraq Crisis", **Perspectives on European Politics and Society**, Vol. 5, Issue 3, 2004, 493-516.
- PLEMING, Sue. "US takes aim at Syria over rights", **12 November 2005, Reuters, 24 Şubat 2006.** <<http://abcnews.go.com/us>>

